

УДК 159.942 : 159.9.072.59

ЮДИНА Наталія Олександрівна,
*доцент кафедри психології Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
кандидат психологічних наук, доцент*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МЕТОДИКОЮ ПАРНИХ ПОРІВНЯНЬ МОТИВІВ

Розвиток української освіти сьогодення характеризується широким взаємозв'язком між країнами, формуванням спільного освітнього простору, інтенсивним та вільним обміном результатами освітньої діяльності. Завданням сучасної школи є прийняття провідних європейських стандартів та вдосконалення здобутків власної освітньої системи. Сучасні психолого-педагогічні

© Н. Юдіна, 2017

дослідження вивчають як перетворення процесу навчання, педагогічної діяльності, так і перебудову учбової діяльності власно учнів. Оскільки мотивація є вихідним компонентом навчальної діяльності, то вивчення її особливостей має важливе значення для оптимізації та інтенсифікації навчального процесу на всіх етапах. Мінливість та динамічність мотивації як психічного феномену вимагає вдосконалення та оновлення методів дослідження, використання сучасних багатовимірних методик вивчення мотиваційної сфери особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що мотиваційна сфера є важливою складовою структури особистості. За даними досліджень М.І. Алексєєвої, Б.Ф. Баєва, Г.О. Балла, Н.О. Бойко, М.Й. Боришевського, Ю.З. Гільбуха, С.У. Гончаренка, О.К. Дусавицького, Г.С.Костюка, С.Д. Максименка, Ю.І. Машбиця, В.О. Моляко, В.Ф. Моргуна, С.Г. Москвичова, Н.А. Побірченко, В.В. Рибалка, Г.К. Середи, І.О. Синиці, О.В. Скрипченка, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалба, С.С. Занюка мотиваційна складова є провідним компонентом навчальної діяльності.

О.М. Леонтєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки і діяльності, до яких належить і навчальна, спонукаються одразу кількома потребами. Перший варіант полімотивації, за Леонтєвим, полягає в обумовленості навчальної діяльності як пізнавальними мотивами, так і соціальними, що надають цій діяльності “двожкий” сенс. Другий варіант полімотивації – це поєднання смислоутворюючого мотиву, що здійснює функцію стимула та напрямку смислоутворення, з мотивами-стимулами, котрі відіграють роль лише додаткової стимуляції даної діяльності [4].

Психологи Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, І.В. Імедадзе, В.І. Ковальов, Є.П. Ільїн підтримують точку зору про обумовленість навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, Ільїн вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти), яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою [3].

Тому перед дослідником мотивації навчання постає задача дослідження не окремої її складової, а сукупності компонентів, що входять до її складу. Для дослідження мотивації навчання у практиці традиційно використовується такі групи методик: а) опосередковані методики (метод спостереження, бесіда з викладачами та батьками, аналіз успішності тощо); б) прямі методики (бесіда-інтерв'ю,

«сходінка спонукань»); в) проєктивні методики (малюнкові методики, методика незакінчених речень тощо [2]. Широкий репертуар мотивів дає можливість виявити методика дослідження полімотивації учнів та студентів, запропонована В.Ф. Моргуном [8].

На думку Моргуна, в ході становлення індивіда різні компоненти діяльності мають різний мотивуючий потенціал [7]. Першим критерієм виділення провідних видів діяльності служить зміст мотиву. Найбільш значущі мотиви діяльності фіксуються й усвідомлюються особистістю, трансформуючись у спрямованість на світ і саму себе. У залежності від того, які емоційні переживання і почуття викликає предмет (досягнення, уникнення чи нейтральні), ставлення до нього може бути емоційно позитивним, негативним чи невизначеним. Позитивне ставлення, що спонукає до досягнення, слід розуміти як інтерес до предмета (у самому широкому сенсі). І, нарешті, спрямованість визначається як провідний інтерес чи сукупність інтересів. Потреби, мотиви, ставлення, інтереси і спрямованість, що характеризують мотивацію особистості, слугують також підставою для виділення з загальної структури діяльності провідних діяльностей (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко [5], Д.Б. Ельконін), хоча якісний склад і кількість провідних діяльностей у різних авторів не однакові.

Другий критерій для виділення провідних діяльностей – системна будова діяльності (за О.М. Леонтьєвим). Людська діяльність реалізується зацікавленими, рефлексуючими суб'єктами і містить у собі наступні складові: активність суб'єкта діяльності; його взаємини з іншими людьми, соціальним оточенням і суспільством у цілому; перетворення предметів за допомогою засобів у необхідні продукти діяльності. На думку Моргуна, вичерпавши основні види діяльності, що можуть стати центром зацікавленості суб'єкта, ми й одержимо чотири “первинних” особливих діяльності: трудову (мотив-предмет, засоби і продукт діяльності); спілкування (мотив-значущий інший, а в широкому змісті – група, суспільство); ігрову (провідний мотив-функціонування, у тому числі і з засобами діяльності, “саме по собі”); самодіяльну (мотив-привласнення суб'єктом знань і способів соціально-предметної діяльності з ними, що лежить в основі самовдосконалення суб'єкта, придбання ним нових способів і потреб).

Навчальна діяльність є складною спільною діяльністю, що містить у собі дві більш прості: учіння – діяльність учня і навчання – діяльність вчителя. Учіння, у свою чергу, є “вторинною” діяльністю, оскільки має два провідних мотиви – самодіяльний і спілкування. Тобто, учіння визначається як самовдосконалення учня в умовах

спілкування з носієм соціально-предметного досвіду. Ананьєв сформулював так: учіння – це пізнання плюс спілкування [1]. При вдосконалюванні суб'єкта діяльності провідним стає “внутрішній мотив” пізнання. Всі інші мотиви (ігровий, трудовий чи спілкування саме по собі) виявляються зовнішніми щодо пізнання, хоча вони всі присутні в навчанні і навіть можуть займати більш високі рівні в ієрархії мотивів особистості учня. Однак лише за умови домінування мотиву самовдосконалення (через пізнання, насамперед) і мотиву спілкування учень виступає як суб'єкт діяльності навчання, в інших випадках учіння стає дією (системою дій чи операцій), яку реалізують відповідно проміжним цілям чи установам інші діяльності особистості. Виходячи з такого розуміння пізнавального мотиву, можна визначити і пізнавальний інтерес як позитивне ставлення, чи як усвідомлений мотив досягнення, чи як усвідомлену потребу в досягненні, предметом якої виступає присвоєння учнями знань, насамперед наукових понять і способів соціально-предметної діяльності з ними, що приводить до розвитку здібностей учнів, самовдосконалення їх як особистостей.

Грунтуючись на багатовимірній концепції особистості [6], методика дослідження полімотивації учнів дозволяє простежити зміст кожного з мотивів по мірі ускладнення і розвитку як діяльності, так і самих мотивів, виявити місце мотивації навчання в різних видах діяльності.

Опитування проводиться на друкованій основі спеціального бланку. Досліджуваним пропонується відповісти на питання, що дозволяють розкрити конкретний зміст кожного з мотивів і визначити місце навчального компонента в ньому. Для зручності опитувальник можна умовно розділити на складові. Перша складова дозволяє розглянути включення студентами навчального компонента та мотивів навчання у різні за змістом діяльності: ігрову (функціонування), трудову (обов'язкову), спілкування та самодіяльності (саморозвитку). Друга складова допомагає простежити мотивацію навчання при ускладненні рівня діяльності: навчання, відтворення, творчості. Третя складова дає змогу проаналізувати включення навчального компоненту в різні форми діяльності: моторно-продуктивну, перцептивну (спостереження), мовленнєво-розумову. Четверта складова дозволяє розглянути мотивування різних модальностей настрою: від крайнього позитивного до крайнього негативного.

При обробці результатів опитування на підставі аналізу відповідей можна узагальнити декілька змістовних блоків: навчання,

хобі, спорт, господарська праця, читання, професійна діяльність тощо. Відповідно до мети дослідження доцільно виділити блоки, що характеризують *мотивацію навчання*: процес навчання, набуття нових знань, шкільне життя взагалі, задоволення від отримання знань, інтерес до окремого навчального предмету, стосунки з учнями та вчителями, оцінки [7].

Дослідження полімотивації особистості методикою парних порівнянь дозволяють багатогранно проаналізувати структуру, зміст та ієрархію мотиваційної сфери особистості учня, студента, дорослої людини.

Література

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Елфимова Н.В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников: Учеб.-метод. пособие / Н.В. Елфимова. – М.: Изд.МГУ, 1991. – 108 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 139 с.
5. Максименко С.Д. Психология учиния людини: генетико-модельючий підхід. Монографія / С.Д. Максименко. – К.: Виданичий дім «Слово», 2013. – 592 с.
6. Моргун В.Ф. Концепция многомерного развития личности и ее приложения / В.Ф. Моргун // Философская и социологическая мысль. – К., 1992. – № 2. – С. 27-40.
7. Моргун В.Ф. Мотивация разносторонней деятельности учащихся / В.Ф. Моргун // Учителям и родителям о психологии подростка / под ред. Г.Г. Аракелова. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 91-129.
8. Моргун В.Ф. Методика парних порівнянь мотивів діяльності учнів / В.Ф. Моргун // Психодіагностика особистості підлітка: навч. посіб. / за ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. – 2-е вид. – К.: Вид. дім «Слово», 2013. – С. 53-60.